Црквене студије, Ниш / Church Studies, Nis *9-2012, 291-313*
УДК 726.7(497.11 Стопања)

Јелена Шпирић
Београд – Србија

ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ СТОПАЊСКЕ ЦРКВЕ

Апстракт: *У чланку је анализирано четрнаест сачуваних докумената стопањске цркве из 19. века. Сваком документу урађен је транскрипт и дата језичка анализа, уз истицање неких специфичности које одликује црквенословенски језик. Уз детаљна појашњења сваког документа понаособ, дат је и осврт на унутрашње политичко стање у Краљевини Србији у том периоду (1872–1903) како би се што боље приказао живот једне мале парохије у крушевачком крају.*

Кључне речи: *Стопања, црква, документа, јереј, касахранитељи.*

Село Стопања налази се на средокраћи пута између Трстеника и Крушевца, са десне стране реке Западне Мораве. Први помен села Стопања налазимо 1476. године у једном турском попису[1]. Име села се, по легенди, везује за кнеза Лазара Хребељановића, који је, у неком ратном походу, застао са војском да се одмори на пањевима. Наставивши пут, Лазар је увидео да је заборавио сабљу код оних „*сто пања*“ где су застали да се одморе, те је послао једног од својих слугу да сабљу и донесе.

Стопања је наставила да живи и у турско доба, што се види из турских пописа – дефтера у којима се спомиње село. У истим пописима, спомиње се и стопањска црква, свештеник, свештеников син и два унука[2], али ближих података о самој цркви, њеним паросима или поседима, нажалост, нема. Да ли је та прва стопањска црква страдала на неки начин, можда у сукобима српске и турске војске у ратовима за ослобођење Србије од турске власти, или је, из неког разлога, престала са радом, не зна се.

У почетку, стопањска парохија обухватала је села Стопању и Бресно Поље, а нешто касније, црквеној парохији придодато је и село Стари Трстеник.

Када је, шездесетих година 19. века, трстенички крај ослобођен турског јарма, у Стопањи, која је тада бројала 110 кућа, јавила се потреба за богомољом. У почетку је ову потребу побожних Стопањаца и Бреснопољаца задовољавала црква дашчара која је, до изградње нове цркве од чврстог материјала, служила само за сечење славских колача. Зато је у народу била позната као „Колачара“.

Камен темељац нове, друге по реду стопањске цркве постављен је 1871. године. Њено зидање завршено је 1872, а прва служба одржана је маја месеца исте године. Ова црква била је (као и садашња) посвећена Светим апостолима Петру и Павлу. Саграђена од мешовитог материјала, била је покривена ћерамидом, са осам прозора и двоја врата. Нажалост, нису остали сачувани подаци о томе ко је био стопањски неимар, којих је димензија ова црква била, нити да ли је њена

1 С. Симоновић, *Енциклопедија Крушевца и околине*, Крушевац 2011, 434.
2 Ж. Живановић, *Стопања – од ветрометине до благостања*, Стопања 2006, 254-256 (у даљем тексту Ж. Живановић, *Стопања*).

унутрашњост била фрескописана. На црквеном звону, стајало је угравирано: „*Приложи цркви стопањској, храму Светог Петра и Павла, Вујица Јосијевић из Бресног Поља 1872. године*“[3].

Први стопањски свештеник био је Мина Дуњић. Мина Дуњић пореклом је из жупског села *Горњег Рокца*. Детаљнијим истраживањем, дошло се до сазнања да у Жупи и данас постоји село *Рокци*, са засеоком Дуњићи. Породица првог стопањског свештеника Мине Дуњића дала је трстеничком крају велики број духовника и учених људи. Минина ћерка била је удата у Глободер, у породицу Миљковић, а њен син Аврам био је почетком 20. века свештеник у Стопањи. Аврам је остао у народу запамћен као обновитељ стопањског храма који је подигао његов деда, свештеник Мина Дуњић.

Сачувана је фотографија неког свештеника са орденом на грудима и до сада се у литератури писало (и преписивало) да је у питању стопањски свештеник Мина Дуњић са орденом Светог Саве[4]. Нажалост, то није истина. Прегледајући спискове одликованих лица у Краљевини Србији, за потребе овог рада, утврдили смо да се стопањски свештеник Мина Дуњић не налази међу њима[5].

Свештеник Мина Дуњић је, за време свог службовања, доживео да његову цркву посете три српска краља – два Обреновића и један Карађорђевић. Године 1882, краљ Милан Обреновић је 21. априла, на путу ка Крушевцу, свратио до Стопање, посетио стопањску цркву, оставивши јој прилог. Овај вредан податак за српску националну и стопањску локалну историју, марљиво је записао, на маргинама једне од својих богослужбених књига, управо јереј М. Дуњић. Син краља Милана, српски краљ Александар Обреновић, 17. 6. 1889. године, на свом путу ка манастиру Жичи, куда је ишао на миропомазање, свратио је и у стопањски храм, о чему је поново запис оставио први стопањски парох на маргини једне богослужбене књиге. И на крају, неколико година касније, један Карађорђевић посетио је стопањски храм Светих апостола. Први српски краљ из ове династије, краљ Петар, посетио је Стопању и њену цркву 17. 6. 1904. године, тачно 15 година након посете његовог претходника на престолу, краља Александра Обреновића. Краљ Петар Карађорђевић је у Стопању свратио на путу из Крушевца у Врњачку Бању. Том приликом, у Крушевцу се обележавала Стогодишњица од Карађорђевог устанка и откривање споменика косовским јунацима[6].

Краља Петра су у цркви стопањској, поред многобројног народа, дочекали и стопањски свешетеници – Мина Дуњић и Аврам Миљковић. Аврам је, наиме, од 1902. године радио као капелан у стопањској цркви, помажући остарелом Мини Дуњићу, свом деди по мајци, који је тада имао 69 година (рођен је 1833. године). На месту капелана, Аврам Миљковић остао је све до 1907. године. Те године, Мина Дуњић се повукао из службе, завршен је нови стопњаски храм, који је и данас у функцији, и, симболично, нови и млади свештеник је ступио на дужност.

На месту цркве из 1872. године, саграђена је 1907. године нова црква, посвећена Светим апостолима Петру и Павлу. Ову, трећу по реду стопањску цркву освештао је Сава Барић Дечанац, тадашњи епископ жички (1889–1913). Црква је била

3 С. Симоновић, н. д., 476. Више о Вујици Јосијевићу, в. М. Стојић, *Бресно Поље*, Београд 2009, 189.

4 Ж. Живановић, *Стопања*, 254-256.

5 Шематизам одликованих лица у Краљевини Србији од 1865. до краја 1894. године, Београд 1895; Шематизам одликованих лица нашим и страним орденима у Краљевини Србији од 1895. до краја 1899. године, Београд 1900.

6 Ж. Живановић, *Стопања*, 260-261.

димензија 10 х 6 м, са кровом на две воде и без кубета, а звонара је била на четири стуба. Унутрашњост је била осликана[7].

После Аврама Миљковића, који је у стопањској цркви чинодејствовао од 1907. до 1937. године (са прекидом у току Првог светског рата, када је био одведен у заробљеништво), у стопањској цркви, чинодејствовали су и Обрен Лазовић (1937–1941), Стеван Гвоздић (1941–1946), Петар Жиравац (1946–1956), Војислав Рњаковић (1956–1988), Здравко Вукчевић (1988–2003). Садашњи свештеник, од 2003. године, јесте Вељко Гашић.

Као и све српске цркве, и стопањска је много страдала у Првом и Другом светском рату. Окупатор је црквени простор користио као коњушницу, магацин или затвор. Све то је учинило да, крајем 20. века, стопањска црква у потпуности изгуби свој сјај.

Један од најзначајнијих светских фрескописаца, Грк Андонис Стергиу, обавио је деведесетих година прошлог века опсежну рестаурацију унутрашњости стопањске цркве[8].

*

Мада је архива цркве стопањске, у периоду после Другог светског рата, била у потпуности запуштена, на срећу, сачувано је доста црквених докумената из 19. века, која нам откривају детаље из свакодневног живота ове цркве. Крајем 20. века, Радослав Божа Недић, Стопањац, прикупио је сва стара црквена документа, која су одолела ратовима и небризи, и објединио их, формирајући тако несређену архиву цркве стопањске. Документа су обележена бројевима којима их је обележио господин Недић, и та нумерација је задржана и у њиховој анализи.

Сва документа из 19. века су писана црквенословенским и има их укупно четрнаест. Настала су у периоду од 23. 4. 1872. године до 3. 3. 1903. године. Документа су језички и описно анализирана уз осврте на родослове Стопање и Бресног Поља, са потребним дигресијама на унутрашњу политичку ситуацију у самој земљи и стопањској црквеној општини, како би читаоцу било јасније време у коме су поједина документа настајала и зашто се јавила потреба за њима. Сва ова документа из 19. века настала су за време службовања првог стопањског свештеника Мине Дуњића (1872–1907).

Документ број 13 потиче из најстаријег периода стопањске цркве (саграђена 1872) и на њему је остао сачуван рукопис и потпис првог стопањског свештеника, јереја Дуњића. Овај документ потиче из 1873. године и датиран је на 23. април[9].

У питању је признаница коју је примио клисар Вучета Стаменић. Овај документ је од изузетне важности за историју не само стопањске цркве већ и самог села Стопање. Колико је нама познато, ово је најстарији сачувани писани извор из Србије Обреновића, директно везан за прошлост овог трстеничког села.

Посебну ноту овом документу даје правопис којим је писан. Уочљиво је одмах да аутор признанице на неким местима, уместо данашњег слова „и“, користи црквенословенски облик овога слова – „**і**“. Наиме, у 19. веку, оба ова знака за исти глас („и“) равноправно су се употребљавала.

---

7 Ж. Живановић, *Стопања*, 254-256.

8 У трстеничком часопису *Трибина*, у два наврата, 1992. и 1993. године, излазио је чланак о фрескописању и рестаурацији стопањске цркве (Ново лице богомоља, Жика Николић, 1993, Трибина број 649, стр. 6 и Привлачи ме народна доброта – интервју са А. Стергију, Живан Влајковић, 1992, Трибина број 643, стр. 8)

9 Несређена архива стопањске цркве, документ број 13.

Даље, пажљиви читалац приметиће да се нигде у тексту не појављује слово „ј“[10]. Овај глас или уопште није писан у речима где се данас користи (*којом*, *признајем* и слично), или је записиван другим симболима. Тако, у речи „којом“ (***коіом***) слово „ј“ је потпуно изостављено, док је у речи „признајем“ (***признаям***) записано другим симболом – у питању је симбол „**я**“ који се данас употребљава у неким, нама сродним словенским језицима (бугарски, руски) и чита се као „ја“ или „је“. У тексту се појављује још једна реч која у изговору има слово „ј“ записано црквенословенским писмом. У питању је турски рудимент који се у српском језику још користи једино међу старијим становништвом – ајлук – што значи надокнада, плата за учињени рад[11]. Реч ајлук је у тексту записана као „***айлук***“, где симбол „**й**“ замењује слово „ј“, које ће се у српском језику одмаћити тек после Вукове реформе правописа[12].

Пажљиво прегледајући оригинални текст признанице, може се приметити и да се нигде не појављује слово „њ“ у речи Стопања. Састављач овог документа је име овога села записао „***Стопаньи***“ (у дну документа), односно „***стопаньске***“ (у трећем реду текста). Дакле, уместо слова „њ“, користило се умекшано „н“ које се бележило са ова два симбола: „**нь**“.

И на крају, још једна мала правописна занимљивост: у дну документа, у речи „Издавач“ ***(Издавачь)***, на самом крају, јавља се полуглас „***ь***“, који се не чита, али се у црквенословенском и старословенском писму писао, или на крају речи, или је служио за умекшавање неких гласова (као у речи „***стопаньске***“, на пример).

Посебно је интересантан сам крај документа, где се наводи у којој је монети клисару исплаћено – у питању је 6 рубаља ***(рубальа)***. У први мах, може се учинити чудним да, усред Србије, српска црква српском клисару исплаћује зараду у рубљама. Ипак, сетимо се само да је у питању крај 19. века и да је то период када се тек била окончала борба Србије са вековном турском окупацијом и да се српска борба против Турака Османлија великим делом финансирала из руске касе. Није онда чудно што су у Србији у оптицају биле руске рубље[13].

Познато нам је да је прва служба у новосаграђеној стопањској цркви одржана маја месеца 1872. године[14], а на основу овога документа, видимо да је стопањски свештеник уредно бележио све важне догађаје и податке. Такође, овај документ нам говори да је почетком новембра месеца 1872. године (пола године после прве службе у цркви), за црквене потребе унајмљен клисар – Вучета Стаменић[15].

Породицу Стаменић налазимо у Стопањи још на почетку 19. века у турским дефтерским пописима. Из ових извора, сазнајемо да је Вучета Стаменић рођен 1854. године, да се оженио 1871. године, запослио 1872. као клисар, те да је имао седморо деце. Нажалост, нисмо успели да сазнамо када је преминуо, али је сигурно био жив 1890. године јер му се тада родило најмлађе дете[16].

Вучета је за 6 месеци своје службе као клисар добио 120 гроша, односно по 20 гроша за сваки месец службе. Сама реч *клисар* је у српски дошла из грчког језика и означава црквењака, односно црквеног звонара.[17]

---

10 О употреби слова „ј“, в. С. Николић, *Старословенски језик I*, Београд 1987, 85-86.

11 В. С. Караџић, *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем рјечима*, Беч 1852, 3.

12 С. Николић, *н. д.*, 20. и 32-33.

13 Године 1867. и 1876, Кнежевина Србија примила је два државна зајма од Русије за наоружање. Група аутора, *Историја српског народа VI-1*, Београд 1994, 17.

14 С. Симоновић, *н. д.*, 476.

15 Несређена архива стопањске цркве, документ број 13.

16 Ж. Живановић, *Стопања II – родослови*, Трстеник 2009, 259-261 (у даљем тексту: Ж. Живановић, *Родослови*).

17 И. Клајн, М. Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад 2006, 617.

Документ је састављен 23. априла, две недеље пре Ђурђева дана. Није јасно из самог документа да ли је Вучети Стаменићу продужено „запослење“ као клисару, или је морао, из неког разлога, да оде из службе, па је стога имао да потпише признаницу.

Полеђина документа открива нам још неколико врло драгоцених података. Поред редног броја (нумере) документа („И Д Н 7“), сазнајемо имена и првих благајника цркве стопањске. У питању су Милун Миленковић (касније председник Суда општине Стопањске) и Алекса Ристић. Њих двојица своју службу касахранитеља[18] (благајника) вршиће све до 1875, када су за црквене туторе изабрани Јаков Цветковић из Стопање и Живан Пиперац из Бресног Поља[19].

Својим потписом на полеђини овог документа, на коме нема никаквог печата, јереј Мина Дуњић потврдио је исправност документа и обављене новчане трансакције.

Скоро пола године млађи документ од признанице клисару јесте **документ број 7**. У питању је ***Квита*** коју је 17. 10. 1873. године у Крушевцу потписао Мијаило Живковић, трговац крушевачки[20].

Овај документ представља неку врсту признанице за продату робу. Како су одређени делови документа нечитки, не можемо тачно утврдити коју робу поименице је продао крушевачки трговац Мијаило Живковић туторима (старатељима, благајницима)[21] цркве стопањске, али се, у читљивом делу документа, види да је у питању „*један чаршав за свету трпезу*“[22].

Полугласник „**ь**“, који се данас, у савременом српском језику, после Вукове реформе, више не користи, у овом документу налазимо чак шест пута на првој страни документа и једном на полеђини документа. Ова полуглас није се читао, али се писао:

• у речима где је требало умекшати одређено слово (пример: у петом реду основног текста, на првој страни документа у речи „стопаньске“, где је требало умекшати слово „н“, односно показати читаоцу да се чита као „њ“);

• после зубних сугласника као што је т (у речима документа као што су: „стопедесеть“, „петь“) и после меких предњонепчаних – ц, ч (у речи „трговаць“), где полугласник није имао функцију умекшавања јер су ова слова фонетским законима већ „мека“;

• после уснених сугласника (м, н, в), где такође полуглас нема функцију умекшавања јер су ови сугласници већ меки по фонетским законима јер подлежу палатализацији (на пример, у речима: „чаршавь“, „овимь“, „сведочимь“, „Милунь“)[23].

Такође, документ нам показује још једну специфичност која рефлектује правопис тога времена – удвајање сугласника, и то је оно што ће читаоцу прво упасти у очи. Па тако, у речи „*квитта*“, на првој страни, јављају се два слова *т*, а у речи „кассе“, на полеђини документа, два слова *с* једно до другог. Овакво удвајање сугласника представља прави реликт и данас се уопште више користи[24].

---

18 Занимљиво је то да се реч касахранитељ не налази ни у Караџићевом „*Српском рјечнику истумаченом њемачкијем и латинскијем речима*“ (Беч 1852), нити у модернијем речнику који су састављали И. Клајн и М. Шипка „*Велики речник страних речи и израза*“ (Нови Сад 2006), али је јасно да ова реч означава благајнике црквене касе.

19 Несређена архива стопањске цркве, документ број 13.

20 Несређена архива стопањске цркве, документ број 7.

21 И. Клајн, М. Шипка, *н. д.*, 1279.

22 Несређена архива стопањске цркве, документ број 7.

23 С. Николић, *н. д.*, 44-50.

24 С. Николић, н.д., 44-50

Признаница показује и *„колебање“* у писању слова *и*. Овакав начин писања слова *и*, Срби су преузели од Грка који имају чак неколико начина да забележе овај глас[25]. Ово колебање најбоље се огледа на примерима из самог текста, па тако се као *і* налази у речима: *„чаршіскиія“*, *„приміо“*, у потпису свештеника *„Мі Дуњиħ“*, док се као *и* бележи у осталим речима документа[26].

Такође, постоји једна занимљивост, а везана је за симбол који се бележио као мало латинично слово и са тачком изнад слова – *і*. Током 19. века, овим симболом бележен је број један (1), а признаница коју анализирамо најбољи је пример за то. На првој страни Квите, четири пута је написан број 1 и сва четри пута број је написан овим симболом (два пута у датуму и два пута у суми; и то у заглављу документа) и једном на полеђини документа[27].

Фонетски глас *ј* у 19. веку није постојао у црквенословенском језику, па је овај глас записиван различитим симболима. Ништа чудно, ако се зна да комплетна српска азбука почива на грчким коренима који слово *ј* не познаје[28]. Како српски језик има слово *ј* у свом фонетском изговору, српски списатељи су га (до Вукове реформе азбуке) бележили на разне начине. Један од начина види се у потпису Мине Дуњића, првог стопањског свештеника, на полеђини документа – *„Јерей“*, где симбол *й* означава данашње слово *ј*.

Још један од начина на који је ово слово бележено види се у речима: *„чаршіскиія“*, *„признаям“*, *„Мияаило“*. Симбол *я* мењао је у речима слово *ј* и самогласник који је до слова *ј* стајао и читао се различито, у зависности од речи до речи: *је* у речима *„чаршіскиія“* и *„признаям“*, или као *ја* у имену *„Мияаило“*.

Овај документ није само признаница. Он нам илуструје начин на који су некада решавана правно-економска питања између цркве, као правног лица, и трговца, као привредног субјекта. На документу нема печата, већ само датума (17. 10. 1873), а истинитост документа, својим потписима на полеђини, потврдили су стопањски касахранитељи Милун Миленковић и Алекса Ристић и стопањски јереј Мина Дуњиħ[29].

Вредност ове квите износила је 155 *„чаршијскије гроша“*, односно 12 и ¾ сребрних (дуката), колика је била вредност робе коју је црква стопањска купила од овог крушевачког трговца. Такође, видимо да је квита састављена и потписана у Крушевцу.

Овај документ јесте нама од великог значаја, јер се на његовој полеђини налазе и имена првих стопањских касахранитеља, па су тако остала до данас сачувана имена ове двојице побожних стопањаца који су били на услузи своме пароху и своме народу. У питању су Милун Миленковић и Алекса Ристић, обојица из Стопање.

Док најстарија два документа цркве стопањске, која су остала сачувана до данас (број 13 и број 7), на себи немају никакв печат, **документ број 40** (уверење) на себи, у заглављу, између потписа и датума (1. 11. 1875. године) садржи утиснути жиг. Жиг је округлог облика, а на документ је утиснут на следећи начин: на папир је сипана мала количина (у овом случају црвеног) растопљеног воска, потом је, преко воска, положено мало парче папира квадратастог облика, те је онда утиснут печат[30].

Жиг садржи два концентрична прстена. У спољном прстену, налазе се слова неједнаке величине, од којих су видљиве две горње трећине прстена, и то (редом с лева на десно):

---

25 *Исто*, 18.
26 *Исто*, 33-34.
27 Несређена архива стопањске цркве, документ број 7.
28 С. Николић, *н. д.*, 85-86.
29 Несређена архива стопањске цркве, документ број 7, полеђина документа.
30 Несређена архива стопањске цркве, документ број 40.

• о б ш с т о п а • п е ч • п р І и с у д •

Сам текст жига на овом документу готово је нечитак, али на основу сачуваног дневника касе цркве стопањске[31], из прве године пословања цркве стопањске, на којој се налази утиснути исти жиг (у црвеном воску), видимо да на жигу пише: „обш(тина)стопа(њска) **• печ(ат) • при суд•**“. У унутрашњем прстену овог жига, налази се крст који дели прстен на четири кришке и, у свакој од њих, налази се по један знак. Два знака који се налазе с леве стране крста једнаки су и представљају број један (1). С десне стране крста, у унутрашњем прстену, горњи број је нечитак, али је доњи цифра нула (0). Дакле:

1 ? 1 0

Поново захваљујући сачуваном дневнику касе цркве стопањске, на којој се налази утиснути исти жиг, можемо да прочитамо да је у питању година 1810.

И без жига, документ је важан, због своје старости и јер нам говори неколико ствари. Одлуку о постављењу тутора (благајника) цркве стопањске имао је, својим печатом, потврдити и Суд општине Стопања, што осликава повезаност духовне и цивилне власти у Србији с краја 19. века. Тадашњи председник Суда био је Милун Миленковић (дотадашњи касахранитељ), а чланови суда били су Јанићије Марковић и Милан Алексић, док је писар био С. Пиперац[32].

Председник Суда Милун Миленковић рођен је 1829. године, а преминуо је 1878. године, дакле, само три године након потписивања овог акта. На Милуново име наилазимо и у попису становништа из 1863. године, где се наводи да Милун има 40 година. Дакле, по овом попису, Милун је рођен 1823. године (а не 1829, како је наведено у књизи „Стопања II“, коју је написао Животије Живановић)[33]. Овакво неслагање у подацима не би требало да изненађује. Наиме, подаци о рођењу су пописивачима давани отприлике, или су пописивачи сами произвољно уносили податке – дешавало се, на пример, да ако је, од двојице браће, старији ситнији растом, а млађи крупнији или виши, пописивач забележи старијег као млађег и обрнуто. Такође, понекада, ни мајке нису знале када им је тачно дете рођено, већ су рођење детета везивале за неке празнике, значајније догађаје и слично; а за време рата и великог покрета војски, дешавало се да деца уопште не буду уписана или да се упишу годину-две касније.

Са члановима Суда, ствари стоје мало другачије. Породица Марковић потиче из Бресног Поља. Јанићије Марковић, члан Суда, рођен је око 1828. године и живео је све до 1885. године[34].

Други члан Суда, Милан Алексић (из Стопање), рођен је 1835. године (мада, према попису становништва из 1863. године, он има 30 година), а преминуо је 1913. године[35].

Писар С. Пиперац јесте из Бресног Поља (мада је породица Пиперац прилично бројна и у Стопањи), јер у генеалошком стаблу породице Пиперац у стопањским родословима, не постоји ниједна особа именом на слово *С* која је била у животу у овом периоду. Потпуно је другачија ствар с бреснопољским Пиперцима. У њиховим родословима, налазимо чак двојицу људи чија имена почињу словом *С*, а чије године живота одговарају периоду када је документ настао. У питању су рођена браћа Симеон (1841–1894)[36] и Светислав Пиперац (година рођења 1855, док се

31 Несређена архива стопањске цркве, Дневник касе цркве стопањске (новембар 1872 – октобар 1873).

32 Несређена архива стопањске цркве, документ број 40.

33 Ж. Живановић, *Родослови*, 164. и 167.

34 М. Стојић, *н. д.*, 314.

35 Ж. Живановић, *Родослови*, 43.

36 Ж. Живановић, *Родослови*, 291.

година смрти не зна)[37]. Склони смо да као писара предложимо Симеона Пиперца, који је, у време састављања документа (1875. година), имао 34 године, док је млађи брат Светислав тада имао само двадесет година.

С друге стране, за тутора стопањске цркве Живана Пиперца, поуздано знамо да је Бреснопољац. Данас нам, нажалост, није познато када је Живко Пиперац рођен, али о њему знамо да је преминуо 1915. године, у току Првог светског рата[38].

О Јакову Цветковићу, другом тутору и чувару касе цркве стопањске, знамо да је рођен 1841. године, да је био родом из Стопање, ожењен Стаником, ћерком попа Петра Лапчевића из трстеничког села Рибник, с којом је имао три сина, и да је преминуо 1901. године[39].

Из текста овог уверења, читамо још један важан податак: „*Да су ... остали тутори за идућу 1876. годину Јаков Цветковић из Стопање и Живан Пиперац из Бресног Поља*“[40]. Ово значи да су Цветковић и Пиперац и у 1875. години били тутори цркве стопањске.

Документа број 5 и 6 представљају извод из пословања цркве стопањске у периоду од годину дана – од 1. 11. 1877. до 1. 11. 1878. године. Документ број 5 је рађен исто у виду табеле која садржи четири колоне.

Прва колона, с леве стране, садржи низ бројева од 1 до 49. Ови бројеви означавају признанице о уплатама верника. Примећује се да је највише уплата било од продаје свећа, чак двадесет две, а ипак је зарада од ове продаје била јако скромна – у каси се нашло 36 гроша и 20 пара. Нешто већу суму новца донела је продаја интереса – 60 гроша[41]. Интерес је у Вуковом речнику дефинисан као камата, добит[42].

Суму од 78 гроша донела је наплата „звоњења“. Верници су, наиме, долазили до стопањског храма и давали клисару новац, а клисар би звонио звоном неколико пута. Овај обичај одржао се и данас у сеоским црквама, где се даје новац како би се звоном огласила нечија смрт или парастос. Видимо да је 12 пута током године плаћано за оглашавање звона и да је црква зарадила 78 гроша. Из овога видимо да верници нису плаћали једнаке суме за оглашавање звона (свакако је давао колико је ко имао), али видимо да је у просеку плаћано једно оглашавање месечно и да је у просеку давано 5 гроша, што износи скоро цео дукат (6 гроша = 1 дукат).

Од „црквеног плаца“, како бележи овај извод из пословања цркве стопањске, храм је зарадио 120 гроша. Црквени плац изнајмљиван је механџијама који су о вашарима ту држали тезге и механџијама који су црквени плац закупљивали на одређени рок. На срећу, брижљивошћу и педантношћу првог стопањског свештеника Мине Дуњића, сачувано је неколико докумената (број 21, 22 и 11) који илуструју начин на који је црквени плац био закупљиван и ко су му закупци били.

Највише добити је цркви стопањској доносио дискос, чак 160 гроша и 11 пара[43]. Иначе, дискос је део богослужбених ствари облика тацне или тањирића не коме се врши припрема хлеба за причешће. Укупно је 13 уплата за дискос било током једне године, дакле, једна месечно у просеку, и једна уплата стајала је нешто преко 10 гроша, тј. готово два дуката по уплати. И овде видимо да није било неке

37 *Исто*, 292.
38 *Исто*, 293.
39 *Исто*, 297.
40 Несређена архива стопањске цркве, документ број 40.
41 Несређена архива стопањске цркве, документ број 5.
42 В. С. Караџић, *н. д.*, 232.
43 Несређена архива стопањске цркве, документ број 5.

униформне цене која се плаћала за дискос, али, као и у случају звона, верници су плаћали отприлике исте новчане износе за одређене црквене радње, какав је случај, уосталом, и данас.

У првом реду ове табеле, део текста је нечитак и обележен је тачкицама, али се, на основу целине, јасно види да је у питању сума која је у црквеној каси остала од претходне календарске 1876. године. У питању је износ од 1732 гроша и 11 пара.

Када саберемо приход од свећа, дискоса, оглашавања звона, црквеног плаца и интереса, са износом који се затекао у каси од претходне године, добијамо коначну цифру од 2186 гроша и 38 пара. Расход за ту годину био је минималан и износио је 54 гроша, па је коначна цифра 2132 гроша и 11 пара[44].

Иначе, цели документ број 5 представља леву страну некада целовитог документа, који је до нас дошао из два дела, па тако документ број 5 чини леву страну извода пословања, а документ број 6 десну страну извода.

Документ је састављен 30. 10. 1878. године, а потписао га је јереј Мина Дуњић, заједно са својим касахранитељима – Јаковом Цветковићем и Живком Пиперцом. Занимљиво је да је документ оверен у Суду стопањском тек 3. 6. 1882. године, а судија који је документ оверио био је Јовица Кезић. На примеру порекла касахранитеља (један из Стопање, други из Бресног Поља), видимо смишљено постављене људе из оба села која су потпадала под црквену општину Стопања крајем 19. века. Оваква пракса се у Стопањи задржала до данас.

Судија који је документ оверио, као што је речено, био је Јовица Кезић, пореклом из Стопање. Према попису из 1863. године (где се јављају пет кућа Кезића), Јовица Кезић је земљорадник стар 45 година, ожењен, са троје своје деце и једним пасторком. То значи да је Јовица рођен 1818. године, а на основу црквених књига, знамо да је преминуо 1887. године. Занимљив је успон овог човека – од обичног земљорадника 1863. године, па до председника Суда 1878. године, 15 година касније[45].

И овај документ, као и низ осталих докумената с краја 19. века, карактеришу неке правописне занимљивости. На првом месту, свакако јесте писање броја један (1) са тачком изнад броја, те је број подсећао на данашње латинично слово *i*. Ово је нарочито видљиво у табели прихода, али се види и у датуму у доњем левом углу документа (**i**878. година).

Још једна у низу правописних занимљивости којима документ обилује, а о чему је већ било речи у анализи претходних докумената, налази се у коришћењу слова *и*. Ово се најбоље види у претпоследњем реду табеле, у речи „одбијенију (***одбіенію***)“, где је слово *и* два пута написано тако да подсећа на данашње латинично слово *i*.

Такође, у речи „***одбіенію***“, занимљиво је то да нема слова *ј*, већ је употребљено старословенско слово ***ю*** (*ју*), које је и данас у употреби у многим словенским језицима – бугарски, руски и сл. Како црквенословенски (до Вукове реформе) не познаје слово *ј*, српски писари и списатељи с краја 19. века су ово слово бележили на разне начине. У овом документу, слово *ј* записано је на још један начин – у потпису стопањског свештенка Мине Дуњића – у речи „***јерей***“ симболом ***й***. И ово слово данас је у употреби у неким словенским језицима.

Поред до сада поменутих слова ***й*** и ***ю***, која и данас живе код наших језичких сродника, постоји још једно слово које се некада користило у црквенословенском, а више се не користи у савременом српском језику, док се у бугарском и руском и даље

44 *Исто*.
45 Ж. Живановић, *Родослови*, 128.

употребљава. У питању је полуглас ***ь***, који нема фонетску вредност – не изговара се, али се писао поред неких зубних и предњонепчаних гласова како би читаоца упутио како се ти гласови изговарају. Па тако, у заглављу овог документа, у речи „***Стопаньи***“, која се у документу јавља три пута, сва три пута полуглас ***ь*** стоји поред слова *н*, означавајући да се *н* чита умекшано, као *њ*. Полуглас ***ь*** се јавља и у презимену стопањског јереја Мине Дуњића, па се ово презиме бележи као „***Дуньић***“, и у речи „***Кассахранительи***“.

У овом документу, у двема речима, јавља се и удвајање сугласника, неуобичајено за данашње правописне услове. У речи „***сумма***“, удвојен је глас *м*, мада не доследно, јер се, на једном месту, ова реч пише као „***суми***“;[46] у речи „***Кассахранительи***“, полуглас ***ь*** је удвојен (доследно у свим документима).

Занимљив је начин како је у датуму написана реч „***Октомбра***“. Ово је старински начин писања овог месеца у години, а уобичајено је и данас у старијег народа да се овај месец управо изговара овако – „октомбра“.

Документ број 6 чини десну страну извода пословања цркве стопањске за период од 1. 11. 1877. године до 1. 11. 1878. године. На овој страни документа, приказан је расход цркве за претходну рачунску годину у износу од 54 гроша округло[47].

Нажалост, документ је до нас дошао преклопљен и залепљен, па је немогуће ишчитати средњи део документа, а да се документ физички одлепи и уништи. Ипак, цели документ показује нам који су то недостајући делови. И документ број 6 представља табеларно приказане податке, па видимо да се у табели налазе подаци за колону 3, 4 и 5, односно да недостају подаци за прве две колоне.

У колони број три, налази се приказан расход „у славу цркве“, који је износио 25 гроша и 20 пара, док је, у колони број четири, расход за просфору, који износи десет гроша округло. Иначе, просфора је хлеб посебно умешен са печатом одозго, на коме су слова IS HS NI KA. Из просфоре се вади агенц – комадићи хлеба којим се причешћују верни. И на крају, у колони 5, расход за фуруну износио је 6 гроша.

Дакле, у три колоне које се виде, сума износи 41 грош и 20 пара. То значи да се, у прве две колоне документа број 6, налазе ставке за које је црква у току једне рачунске године морала издвојити 12 гроша и 80 пара, јер је укупни расход 54 гроша.

У завршним колонама документа број 6, видимо да се рачун с леве стране извода (документ број 5) поклапа с рачуном на десној страни извода (документ број 6) – 2132 гроша и 38 пара. Даље, видимо да црква нема комплетну суму у готовом новцу – већ само 132 гроша и 38 пара, а 2000 гроша црква има у дугу у облигацијама[48].

Оно што је занимљиво, јесте шаренило монета које су употребљаване у том периоду[49]. Јереј Дуњић и његови касахранитељи били су стога принуђени да прецизирају шта тачно и од које монете имају у црквеној каси – колико нових динара, а колико гроша.

Поред председника Суда Јовице Кезића, истинитост документа је, својим потписом, потврдио за намесника среза Трстеничког писар М. Трифуновић.

Као и документ број 5, с којим чини органску целину, и документ број 6 обилује правописним реликтима који су се употребљавали крајем 19. века. Већ је

46 Несређена архива стопањске цркве, документ број 5, последњи ред табеле.

47 Несређена архива стопањске цркве, документ број 6.

48 Исто. Иначе, облигације су вредносни папири, обвезнице. В. И. Клајн, М. Шипка, *н. д.*, 838.

49 О монетама у Кнежевини Србији за време Обреновића, в. И. Вучићевић, С. Новаковић, Ковања и кованице нашег новца 1868–1938, *Нумизматичар 8*, Београд 1985, 91. Ibid. и јако добар чланак на блогу Ранка Мандића http://numizmatika.mojblog.rs/p-dinar-deo-drugi/173578.html.

било подробно речи о већини правописних карактеристика овог периода, па се овом приликом нећемо задржавати на њима, али ћемо обратити пажњу на неке занимљивости.

Интересантно је писање броја један (1), тако да подсећа на данашње латинично слово *i*. Такође, у речи „***облигаціяма***“, видимо употребу слова *и* у облику ***i*** и слова *j* у облику ***я***. На примеру овог документа, видимо и удвајање сугласника у речи „***сумма***“.

Следећи документ годину и по дана је млађи од извода пословања цркве стопањске. У питању је **документ број 21,** од 26. априла 1880. године[50]. Овај документ представља квиту или признаницу о уплати.

Давалац квите јесте Глигорије Станковић, један од првих стопањских механџија. Ова квита утолико је значајна јер, поред тога што показује модусе на које је црква стопањска уређивала своје имовинско-правне односе са другим (било физичким, било правним) лицима, она, такође, показује и начине на које је црква долазила до средстава прекопотребних за њено издржавање.

Видимо да је црква издавала делове црквеног плаца механџијама стопањским, па је тако Глигорије Станковић приложио црквеној каси суму од 305 гроша чаршијских[51]. Ако се присетимо да је комплетна зарада цркве стопањске на изводу за 1877/1878. годину (документа број 5 и 6) износила 454 гроша и 27 пара[52], онда видимо колико је велике приходе, од издавања црквеног плаца, имала стопањска црква у 1880. години. Такође, видимо да се у периоду од две рачунске године, цифра за закуп црквеног плаца повећала готово 2,5 пута – са 120 гроша у 1877/1878, на 305 гроша у 1880. години. Не улазећи дубље у разлоге за повећање ове суме, који могу бити разни (годишња стопа инфлације, локација и величина закупљеног плаца и слично), указаћемо и на чињеницу да су Стопањци од давнина имали смисла за угоститељство и трговину, што се може видети и данас – после више од 130 година од дана издавања ове квите, у Стопањи данас цветају мале угоститељске радње и кафане.

Из основног текста овог документа, видимо и то да се аренда (закуп)[53] црквеног плаца плаћала за период од годину дана и да је то био уобичајени временски период. Ако је неки уговор био на годину дана, он се склапао (као и уговор који је склопио механџија Глигорије) од Ђурђева дана (6. маја) текуће године, до Ђурђева дана наредне године. Било је случаја да су уговори склапани и на полугодишњи период (сетимо се документа број 13 – уговора који је склопио клисар Вучетић), такви су уговори о закупу трајали од Ђурђева дана (6. маја) до Митрова дана (8. новембра).

Такође, на самом крају документа, сума од 305 гроша изражена је и у динарима – 61 динар[54]. На основу овога, видимо да се некадашњи и застарели турски монетарни систем лагано замењује новим српским монетарним системом и да се, у платне трансакције, полако уводи садашња српска валута – динар. Даље, видимо и да је један динар вредео округло 5 гроша.

Анализирајући документа с краја 19. века, може се приметити да, што је документ млађи, правопис је сличнији данашњем, смањује се употреба полугласника ***ь***, двогласа ***я*** и ***ю***, уводи се слово *j* и слично.

За разлику од претходних докумената, где се слово *j* писало на различите начине (као ***й***, или у виду двогласа ***ю*** (*ју*) и ***я*** (*ја*)), у овом документу, слово *j* се доследно

50 Несређена архива стопањске цркве, документ број 21.
51 Исто.
52 Несређена архива стопањске цркве, документ број 6.
53 В. С. Караџић, *н. д.*, 7.
54 Несређена архива стопањске цркве, документ број 21.

бележи, за стандарде данашње граматике – и превише доследно. Дакле, сада имамо један тренд: да од претходних докумената где слова *ј* уопште није било, имамо један кратак документ где се ово слово јавља чак шест пута. Пажљиви читалац одмах ће приметити две речи – „***држајо***“ и „***платијо***“, које се косе са законима данашњег правописа, односно где се слово *ј*, по данашњим мерилима, не употребљава.

Када већ посматрамо овај лагани прелаз ка данашњим граматичким и правописним нормама, ваља указати на готово потпуно одсуство полугласа ъ. Док се овај полуглас обично налази на крају речи, обично иза зубних или предњонепчаних сугласника, па би се, у овом документу, могао очекивати у речи „***пет***“, или „***издајем***“, или „***стопанске***“. Ипак, он се јавља само два пута у целом документу – иза речи: „***кодь***“ и „***даваоць***“.

И на крају, на примеру овог документа, лепо се види лагано нестајање правописног правила да се број један (1) пише као латинично слово ***i***, са тачком изнад. У овом документу, свуда, осим на једном месту, број један се пише као и данас – без тачке изнад.

На последњој страни овог документа, налазе се потписи стопањског јереја Мине Дуњића и једног од касахранитеља. У питању је Јаков Цветковић.

Документа број 23 и број 24 имају много тога заједничког. Настала су истога дана – 18. 6. 1880. године у Трстенику. Оба документа потписао је парох трстенички Сав. Н. Поповић, а својим потписом их оба „одостоверио“ и први стопањски парох Мина Дуњић[55].

Сава Н. Поповић један је од првих трстеничких пароха, али се о њему, нажалост, не зна готово ништа. Ипак, сигурно знамо да је био на месту пароха друге трстеничке парохије (која је обухватала део Трстеника са селима Руђинци, Штулац, Попина, Брезовица и Стублица) у периоду од 1867. до 1881. године[56].

Чини се да су се ова два пароха – стопањски и трстенички – сусрели тога дана, 18. јуна 1880. године у Трстенику, најпре како би намирили одређена новчана дуговања стопањске цркве Сави Поповићу, али су ту прилику искористили и да уреде остала питања која су била уско везана за свакодневни живот и пословање стопањске цркве.

Свештеник Поповић примио је из стопањске црквене касе новчани износ од девет динара (документ број 24) за своје услуге „*склапања рачуна и писање Извода, за годину 1878/*“. Занимљиво је то да је Поповић за своје услуге плаћен тек пола године касније (јуна месеца 1880), па не можемо а да се не запитамо: да ли је узрок томе можда недостатак новца у црквеној каси? Наиме, он је водио црквене књиге (склапао рачуне) и писао изводе (из књига венчаних, рођених и умрлих) за годину 1878/9. Новац за своје услуге примио је тек 18. 6. 1880. године. Ову финансијску трансакцију, својим потписима, потврдили су и парох трстенички и парох стопањски[57].

Документ број 23 такође представља новчану трансакцију и у питању је износ од 12 динара. Ову суму новца Мина Дуњић предао је Сави Поповићу за „Хришћански весник“. Весник је гласило Српске православне цркве и излазио је 12 пута годишње – један број месечно. У себи је садржао, поред значајних вести за живот цркве, мале текстове о житијама светаца, празницима, побожне и моралне поуке за хришћански живот, са пригодним песмицама или деловима псалма. „Хришћански весник“ уређивао је познати београдски прота Алекса Илић. Прота Илић некада је био председник Конзисторије београдске и веома богат човек.

55 Несређена архива стопањске цркве, документ број 23 и 24.
56 Група аутора, *Сто година храма Свете Тројице у Трстенику 1900–2000*, Трстеник 2001, 244.
57 Несређена архива стопањске цркве, документ број 24.

Незадовољан пензионисањем и црквеном јерархијом, он покреће „Хришћански весник“ са циљем критиковања епископа и високе црквене јерархије. Свети владика Николај Велимировић је, док је још био на Богословији, помагао проти Илићу на издавању овог гласила и у њему је објављивао своје прве дописе и радове[58].

Ако погледамо да је годишњи износ за „Хришћански весник“ био дванаест динара, онда плата свешетенику Поповићу за „*склапање рачуна и писање Извода*“ од девет динара заиста делује скромно. У првом тренутку, делује необично да црквене књиге стопањске парохије води трстенички парох, али документ број 14 из 1887. године даје нам додатна обавештења о овоме[59].

Оба документа писана су истом руком, па оба документа одликује исти стил писања и истоветни правопис. Рукопис је лако читљив, укошен у десну страну и правописом веома близак данашњем. Ни у једном од два анализирана документа, не наилазимо на полуглас ***ь***, тако чест у претходним документима, осим у потпису свештеника Мине Дуњића (*М. Дуньић*). Од старословенског правописа, провлачи се специфичан начин писања броја један (1), и то као латиничиног слова ***i***, па и овај начин писања није правило – негде се јединица пише арапским знаком *1*, а негде грчком јотом ***i***.

Оно што је ипак најзанимљивије у оба документа јесте слово *т*. У неким речима, слово *т* је написано у својој ћириличној верзији, а у неким речима, у истом документу, исто слово је написано у својој латиничној верзији – *t*. Ово смењивање *т* и *t* у документима одвија се без неког реда и неког правила. На срећу, оба документа имају исту форму, па се тако, у оба документа, понављају исте речи, што нам олакшава посао упоређивања правописа у оба документа. Тако, у документу број 23, у речи „*Трстенички*“, слово *t* је написано у својој латиничној верзији[60], а у документу број 24, у тој истој речи „*Трстенички*“, написано је ћирилицом[61]. Даље, у заглављу документа број 23, у речи „*Одостоверава*“, слово *т* написано је ћирилицом[62], а у документу број 24, ова иста реч „*Одостоверава*“ написана је латиничним словом *t*[63]. Из овог поређења, видимо да састављач ових докумената не поштује неко одређено правило у употреби било латиничног, било ћириличног облика овог слова, што је заиста велики куриозитет и необичност, с обзиром на то да је тада, у Кнежевини Србији (Србија ће постати Краљевина 1882. године крунисањем кнеза Милана Обреновића за краља), ћирилица била једино званично писмо.

Да се још увек у званичној коренспонденцији нису поштовала нека одређена правописна и граматичка правила, видимо и на основу речи „каса“ која се понавља у оба документа. Наиме, у документу број 23, ова реч се налази у облику „*кассе*“, где се јавља удвајање сугласника[64], а у документу број 24, у облику „*касе*“[65].

Документ број 22 бави се регулацијом имовинско-правних односа у које је улазила стопањска црква са правним и физичким лицима, а тиче се издавања у закуп црквеног плаца. Ако упоредимо документ број 21, који такође говори о закупу црквеног плаца, са документом број 22, видећемо неколико крупних разлика.

---

58 http://sh.wikipedia.org/wiki/Nikolaj_Velimirovi%C4%87#Mladost_i_obrazovanje (25. 2. 2102) и http://forum.krstarica.com/entry.php/2531-VLADIKA-NIKOLAJ-VELIMIROVIC (25. 2. 2012)

59 Несређена архива стопањске цркве, документ број 14. В. доле, стр. 16.

60 Несређена архива стопањске цркве, документ број 23, испод потписа свештеника Поповића.

61 Несређена архива стопањске цркве, документ број 24, испод потписа свештеника Поповића.

62 Несређена архива стопањске цркве, документ број 23, заглавље документа.

63 Несређена архива стопањске цркве, документ број 24, заглавље документа.

64 Несређена архива стопањске цркве, документ број 23, ред други.

65 Несређена архива стопањске цркве, документ број 24, ред трећи.

Једна од најочигледнијих ствари јесте сума која је исплаћена за закуп, заједно са монетом која је била у оптицају. Док је 26. априла 1880. стопањски механџија Глигорије Станковић платио цркви 305 гроша[66], већ 20. јула исте године Сава Милоевић издаје признаницу цркви стопањској на име аренде у износу од 15 динара и 45 пара динарских[67]. Занимљиво је то да је црква примала и плаћала са више врста новаца, постоји чак пример да је 1872. клисару плаћено у рубљама[68].

Наиме, пре него што ће династија Обреновића крајем 19. века почети са ковањем српског новца, у Србији су биле у оптицају 43 стране монете, и то 10 златних, 28 сребрних и 5 бакарних. Нова српска платежна јединица, динар, први пут је искована у сребру тек 1875. године са ликом кнеза Милана, а први српски златни динар искован је 1879. године[69]. Тек од тада, српски динар полако почиње да потискује стране монете које су све до почетка 20. века коришћене на српском тржишту. Један пример за шаренило новца који је у Србији био у промету представљају упарво ова два документа цркве стопањске. Један механџија (Глигорије Станковић) је плац закупио и платио у турским грошевима[70], а други, Сава Милоевић, у српским динарима[71]. Ово је лепа илустрација параленог коришћења две различите монете у једном малом месту као што је Стопања.

Признаница коју овде анализирамо не говори нам у коју сврху је издат црквени плац у аренду (за механу, тезгу, радионицу) и на који период (годишњи, полугодишњи), али нам једна реч из текста признанице срећно открива један нови податак. Када говори о суми коју плаћа туторима цркве стопањске, давалац признанице, Сава Милошевић, наглашава да је дао новац у висини „просечне аренде“[72]. То значи да је сума коју је он платио за закуп сума коју су мање-више плаћали сви заинтересовани за закуп црквеног плаца, односно да је механџија из претходног документа, Глигорије Станковић, платио четири пута скупље аренду плаца од саве Милоевића (61 динар наспрам 15 динара и 45 пара).

Ова признаница јесте, правописом, веома блиска данашњем правопису, те је стога лако читљива и разумљива. Правописно изражавање у овим црквеним документима, која су центар нашег истраживања, наравно, зависи и од тога да ли је човек који је писао документ старији (па користи старија правописна правила) или млађи (па се служи новијим правописом).

Анализирајући овај документ, одмах се уочавају два правописна реликта из старословенског језика – у датуму се користи двоглас ***ю*** (*ју*), а у потпису се користи удвајање сугласника у имену Сава: „***Савва***“.

Оно што такође карактерише правопис у овој признаници, представља веома често коришћење полугласа ***ь***, што је веома занимљиво с обзиром на то да оволико касно, у 19. веку, полуглас ***ь*** лагано нестаје из употребе. У овом документу, полуглас се користи оба пута у речи „**стопаньске**“ и „**Стопаньи**“, и у потпису, у речи „**Издатель**“. Сва три пута полуглас је имао функцију умекшавања сугласника, односно означавања да се слово *н* у речи „**стопаньске**“ и „**Стопаньи**“ чита као *њ*, а слово *л* у речи „**Издатель**“ као *љ*.

66 Несређена архива стопањске цркве, документ број 21.
67 Несређена архива стопањске цркве, документ број 22.
68 Несређена архива стопањске цркве, документ број 13.
69 И. Вучићевић, С. Новаковић, *н. д.*, 93-94.
70 Несређена архива стопањске цркве, документ број 21.
71 Несређена архива стопањске цркве, документ број 22.
72 Несређена архива стопањске цркве, документ број 22.

На највише проблема приликом читања, наилази се када се анализира **документ број 20**. У питању је један званичан акт, веома важне садржине који је упућен Конзисторијуму епархије Ужичке[73]. Епархија носи назив Ужичка све до 26. 6. 1884. године, када добије данашњи назив – епархија Жичка[74]. Данас црква стопањска припада новоформираној епархији Крушевачкој.

Занимљиво је да је документ слабо читак, с обзиром на то да га је састављао и писао Живко Пиперац, један од тутора стопањске цркве, што се види када се упореди његов потпис са остатком рукописа у документу. Живко Пиперац у осталим документима има читак и складан рукопис, ипак, могуће је да су тутори цркве стопањске овај допис епархији у Ужицу састављали у журби.

Одмах из наслова овог документа, могу се закључити неке ствари. Прво, стопањска црква крајем 19. века рачуне је полагала епархији у Ужицу, и друго, рачуне цркве прегледао је Конзисторијум. Конзисторијум је врховна духовна власт у православној цркви; духовни суд који решава питања из грађанског, а посебно брачног права[75]. Колико високо свештеничко тело представља конзисторијум, јасно се види када се погледа са каквим поштовањем му се обраћају стопањски тутори: „***Козисторіу у покорности на ... расматранъ пошалъмо***“[76], односно: „У покорности шаљемо (наведена документа) конзисторијуму на разматрање“.

У три навода, обележена римским бројевима од један до три, побројани су документи који су достављени конзистору епархије Ужичке. На овом месту, само ћемо напоменути једну занимљивост у писању римских бројева – испред и иза сваког римског броја додате су по две тачке - :I:, :II:, :III:[77].

Као први документ који се Конзисторију доставља, под редним бројем један, наводи се дневник касе цркве стопањске, под редним бројем три, наводи се да су два рачунска извода за фискалну 1879/1880. годину, и под другим наводом, који је нажалост слабије читак, каже се да се конзисторима шаљу документа примљена и два издаванија (два извода).

Из списка документације која се шаље у Ужице конзисторима, јасно је да се ради о финансијском прегледу пословања цркве стопањске. Последњи ред документа, пре заглавља са датумом и потписима, нечитак је. Тако, у првој речи „***П_ _овеънник***“ недостају два слова која су у транскрипту обележена са две мале црте, а у другој речи, читају се само прва три слова „***утв...***“, док су остала слова сливена једна у друго и веома нечитка, те су у транскрипту обележена низом тачкица. Како су прве две речи последње реченице текста нечитке, није у потпуности јасно шта је то што стопањска црква „***за ову годину нема***“, али се да претпоставити да је у питању неки документ везан за пословање цркве, а који се односи на текућу 1881. годину.

Документ је састављен 20. 3. 1881. у Стопањи, потписали су га тутори цркве стопањске Јаков Цветковић и Живко Пиперац, а документ на себи нема никакав печат нити жиг[78].

Поред занимљивог бележења римских бројева, у документу проналазимо још неколико правописних занимљивости. По први пут се, у низу докумената које смо анализирали, срећемо са словом јат ъ. У питању је двоглас који се чита као *ја* и био је

---

73 Несређена архива стопањске цркве, документ број 20.

74http://sr.wikipedia.org/sr/%D0%95%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%98%D0%B0_%D0%B6%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0

75 И. Клајн, М. Шипка, *н. д.*, 643.

76 Несређена архива стопањске цркве, документ број 20.

77 Несређена архива стопањске цркве, документ број 20.

78 Несређена архива стопањске цркве, документ број 20.

често употребљавано слово у старословенском и црквенословенском језику. На јат наилазимо четири пута у речима *„**издаваниъ** (*издаванија*)“, „**расматранъ** (*разматрања*)“, „**пошалъмо** (*пошаљамо*)“, „**П_ _овеънник** (*П_ _овејаник*)“*.

Три пута у документу наилазимо на полуглас *ь* (увек у речима „*стопаньске*“ и „*Стопаньи*“) и једном на двоглас *я* у речи „*примяна*“ (*примљена*). На само једном месту у целом документу, наилазимо на стари начун писања слова *и* – у наслову документа, у речи „*Епархіе*“.

У заглављу документа, у години 1881, оба пута је, уместо јединице, без тачке на врху, написана јединица са тачком на врху, која подсећа на латинично слово *i*.

Документ број 14 из 28. 7. 1887. многоструко је значајан за откривање начина функционисања свакодневног живота и рада стопањске цркве, њеног односа са надређеним институцијама и начинима инвестирања црквеног новца. Овај документ јесте део званичне кореспонденције цркве стопањске коју су представљали њени тутори (благајници) Јаков Цветковић и Живан Пиперац, са надређеном инстанцом – у овом случају, Главном контролом. Главна контрола, која је сваке године вршила ревизију пословања свих цркви на територији целе Краљевине Србије, уочила је одређене трансакције које је извршила стопањска црква из црквене благајне за које је било потребно да се дају додатна објашњења.

Није, нажалост, сачувано писмо које је Главна контрола послала туторима 5. марта 1887. године, али се, из њиховог одговора, може прецизно видети која су то питања по тачкама била. Прво питање на које су тутори одговорили Главној контроли била је исплата од девет динара трстеничком пароху Сави.

Ако смо се у документу број 24 (страна 302) питали зашто парох стопањски Мина Дуњић није водио књиге црквене и писао изводе, већ је то, уместо њега, чинио трстенички парох, документ број 14 одговара нам на то питање. Тутори цркве стопањске наводе да је месни свештеник Мина Дуњић био слаб, да није могао водити црквене књиге, те да је, уместо њега, „рачуне склапао г. Сава свештеник трстенички“[79].

Било би занимљиво истражити да ли је од 1878/9. године, када је Сава Поповић први пут „склапао рачуне и писао изводе“ цркве стопањске, па до 1887. године, када је документ број 14 написан, трстенички парох сваке године обављао овај административни део посла за стопањског пароха Мину Дуњића, или су то била два одвојена случаја. Даље, тутори наводе да су спремни, у случају да Главна контрола има примедбе на њихову исплату, да целу суму од девет динара рефундирају у црквену касу. И на крају, ваља приметити да трстенички парох од 1878. до 1887. године није променио износ који је наплаћивао за своје услуге – девет динара[80].

И на крају, ваља поменути да су у питању два потпуно различита свештеника трстеничка који су стопањском пароху водили књиге, али истог имена. Први свештеник који се спомиње у документима 23 и 24 јесте Сава Н. Поповић, а други свештеник истог имена јесте Сава Николетић. Сава Николетић је 1881. наследио Саву Поповића на месту пароха Друге трстеничке парохије и ту је остао све до своје смрти – 9. 8.1922. године. Сахрањен је на старом трстеничком гробљу. Занимљиво је да су оба свештеника која су водила књиге стопањском пароху онда када он то није могао због болести били из Друге трстеничке парохије[81].

Дуго је требало стопањским туторима да одговоре Главној контроли која им је послала званичан допис 5. марта – од тада, па до 28. јула, протекло је четири и по

79 Несређена архива стопањске цркве, документ број 14.
80 Исто.
81 Група аутора, *н. д.*, 244.

месеца. Свакако су желели да прикупе све неопходне информације, па да тек онда дају потпуни одговор, а примећујемо и да је документ потписао Јаков Цветковић „*і за Живана пиперца*“[82], што нам говори да је други тутор цркве стопањске, из неког разлога, био одсутан у тренутку састављања овако важног одговора.

Друга тачка по којој тутори одговарају Главној контроли такође се односи на финансије. Тутори овде обавештавају главну контролу да је прикупљен „скоро сав капитал са интересом“ и да је издат за „*темпло*“. Ово, заправо, значи да је црква прикупила сав новац који је имала од издавања црквених плацева у аренду стопањским механџијама и дућанџијама, али да је новац морала уложити у црквени иконостас[83].

Документ број 11 јесте обратна признаница и на овом документу по први пут наилазимо на таксене марке[84]. Поред велике историјско-правне вредности ове признанице која илуструје уређење имовинско-правних односа за арендарима црквеног плаца, овај документ је важан јер на себи садржи једне од првих таксених марки.

У горњем левом углу документа, налазе се две таксене марке. Лево је марка сиве боје у вредности од двадесет пара динарских, са малим црвеним печатом. На средини ове таксене марке, у овалном квадрату, налази се грб Краљевине Србије – двоглави орао који на грудима има грб са четири осцила. Орао је крунисан раскошном круном на чијем се врху налази правилан крст. Црвени печат је округлог облика и у њему се налазе стилизована ћирилична слова *К* и *С* – Краљевина Србија.

Десно од ове сиве таксене марке, налази се плава таксена марка у вредности од десет пара динарских. На њој се, у кругу, налази грб Краљевине (крунисани двоглави орао са штитом) у браон боји и на њу је утиснут плави печат са испреплетаним стилизованим словима К и С.

Ова обратна признаница потврђује наша досадашња сазнања о начину на који је црква стопањска давала црквени плац у аренду. На црквеном плацу, шатру је о празницима држао Миљко Гашић, земљорадник из Стопање. Миљко се у Стопању доселио из Лопаша 1884. миразом на земљу Ђорђевића. Рођен је 1857. године, а страдао је током Првог светског рата 1917. Занимљиво је да су и Миљкови потомци у 20. веку наставили да се баве кафеџијским послом[85].

Миљко Гашић је шатру држао на црквеном земљишту од Ђурђева (6. маја) до Митрова (8. новембра) дана, дакле, шест месеци. То што је у питању шатра, указује на импровизовани угоститељски објекат где су људи из тог краја, који су се сливали у Стопању о празницима, могли да пронађу нешто за освежење и, вероватно, нешто за јело.

Даље, из документа, видимо да је Миљко Гашић туторима цркве стопањске платио тромесечну аренду у износу 16 динара и 55 пара динарских, дакле, скоро 5 динара и 50 пара по месецу аренде. Занимљиво је да Гашић даје аренду за тромесечни период од 30. јула до 26. октобра („*Октомбра*“)[86], па се претпоставља да је туторима цркве стопањске већ био исплатио новац за период од 6. маја до 30. јула. Ово нам говори да су закупци црквеног плаца за држање шатри о празницима исплаћивали цркви новац у тромесечним ратама.

Ако упоредимо ову признаницу, која говори о закупу црквеног плаца, са признаницом број 21 из 26. априла 1880. године и са признаницом број 22 од 20. јула

82 Несређена архива стопањске цркве, документ број 14.

83 В. С. Караџић у свом Рјечнику „темпло“ дефинише немачком и латинском фразом: „Der Ikonosstas in der Kirche, iconostas templi graeci“, в. В. С. Караџић, *н. д.*, 736.

84 Несређена архива стопањске цркве, документ број 11.

85 Ж. Живановић, *Родослови*, 77.

86 Несређена архива стопањске цркве, документ број 11.

1880. године, уочавају се неке сличности у пословању кроз целу девету деценију 19. века стопањске цркве са арендарима црквеног плаца. У признаници број 21, Глигорије Станковић, механџија, платио је ретроактивно и одједном целу суму у износу од 61 динар за држање кафане на црквеном плацу од Ђурђева до Митрова дана[87]. Признаница број 22 показује де је Сава Милоевић платио тромесечну аренду 20. јула 1880. године у износу од 15 динара и 45 пара динарских[88].

Из ових примера, видимо да су црквене власти, у зависности од договора са својим закупцима, или примале целу суму ретроактивно за претходну годину, или су аренду примале исте године када је издаван плац, у ратама, на период од три месеца. Такође, ако упоредимо признаницу број 22 са признаницом број 11, видимо да се обе односе на исти тромесечни период – прва, старија признаница (број 22) потписана је 20. јула, а друга, млађа (број 11), потписана је 30. јула, дакле, у сличном временском опсегу. И на крају, када упоредимо суму која је плаћана за тромесечни период – 15 динара и 45 пара у 1880. години, са сумом од 16 динара и 55 пара у 1888. години – видимо да се износ аренде није превише променио за скоро једну деценију колико је протекло између ова два документа.

На полеђини документа, налази се његова деловодна нумера, заједно са потписом јереја Мине Дуњића. Поред ове две ставке, уобичајене за полеђину докумената стопањске цркве у XIX веку (деловодна нумера и потпис јереја), на полеђини сваког документа, налази се и потпис благајника који је новац примио или исплатио. На овом документу, по први пут, среће се потпис новог стопањског касахранитеља. У питању је Милан Ђорђ... (последња слова недостају), али је, свакако, у питању презиме Ђорђевић, толико уобичајено у нашим крајевима. Милана Ђорђевића проналазимо у стопањским родословима, на основу којих, видимо да је рођен 1849. године, а преминуо 1906[89].

Документ број 43 јесте квита коју је потписао Милисав Ристић из Бресног поља[90]. Милисав је, у периоду од Ђурђева до Митрова дана 1894. године, вршио дужност клисара стопањске цркве. За своје услуге, он је примио плату у висини од 30 динара, а новац му је предао јереј Мина Дуњић лично[91].

Овај документ састављен је 8. децембра 1894. године и његова сврха била је да озваничи и озакони новчана средства исплаћена овом стопањском клисару. Стиче се утисак да је износ од тридесет динара за неколико месеци службе веома издашан, поготово ако се узме у обзир да је трстенички свешеник Сава Поповић за своје административне услуге на годишњем нивоу наплаћивао 9 динара (документ број 24), а да су стопањски арендари црквеног плаца плаћали тромесечну аренду 16 динара (документ број 11).

На полеђини овог документа, налази се потпис са којим се, у сачуваним документима, сусрећемо први пут. У питању је благајник Живојин Радовановић, родом из Стопање. Живојин је рођен 1866. године, а преминуо 1908. године[92]. На претходном документу из 1888. (документ број 11), као благајника, налазимо Милана Ђорђевића (Милан је наследио Јакова Цветковића на месту благајника). Како немамо сачуваних докумената из међупериода (1888–1894), не можемо да утврдимо када је дошао Живојин Радовановић уместо Милана Ђорђевића, али можемо бити

87 Несређена архива стопањске цркве, документ број 21.
88 Несређена архива стопањске цркве, документ број 22.
89 Ж. Живановић, *Родослови*, 86.
90 Више о Милисаву Ристићу, в. М. Стојић, *н. д.*, 231.
91 Несређена архива стопањске цркве, документ број 43.
92 Ж. Живановић, *Родослови*, 218.

задовољни што знамо њихова имена и редослед којим су се смењивали стопањски касахранитељи у 19. веку, мада списак није потпун, јер нам тренутно нису позната имена свих касахранитеља, ни све године када су службовали:

1. Милун Миленковић и Алекса Ристић (1872–1874);
2. Живан Пиперац и Јаков Цветковић (1874–1887);
3. Милан Ђорђевић, име другог се не зна (од 1888, није познато до када);
4. Живојин Радовановић, име другог се не зна (од 1894, није познато до када).

Документ број 16 део је званичне кореспонденције стопањске црквене општине са званичним, њој надређеним институцијама. Овога пута, у питању је официјелни допис упућен 3. 3. 1903. године жичком Духовном суду[93].

Документ број 20 јесте писмо које је састављено марта 1881. у Стопањи и упућено је Конзисторијуму (Духовном суду) епархије Ужичке. Дакле, у 19. веку, стопањска црквена општина директно је одговарала епархији Ужичкој, а од 20. века, директно епархији Жичкој. Данас, у 21. веку, стопањска црквена општина налази се под јурисдикцијом епархије Крушевачке.

Прво што упада у очи када се овај документ анализира, јесте недостатак новца у црквеној каси. Док је на крају 19. века (документи број 5 и 6) стопањска црквена каса располагала одређеном сумом новца, иако је то време непосредно после ослобађања Србије од турске власти, Србије која је била исцрпљена вишевековним ропством, експолатацијом и ослободилачким ратовима, сада, на почетку 20. века, Србија која је већ краљевина са династијом Обреновића, на челу би требало да буде стабилнија и богатија земља. Ситуација је, ипак, другачија.

Србијом од 1889. (од 1893. самостално) влада Александар Обреновић, син Милана Обреновића (1872–1882–1889). Александар се 1900. године оженио Драгом Машин, дворском дамом своје мајке и удовицом, која са својим првим супругом није имала деце. Овакву одлуку младог краља не само да нису подржали његови родитељи већ су против ње биле и стране силе. Наиме, оваквим једним браком директно је било доведено у питање рођење будућег престолонаследника династије Обреновића. Драга Машин свакако је била нероткиња, а њена чувена лажна трудноћа јој нимало није помогла. Изгубивши сваку подршку Русије, Александар се окренуо свом северном суседу Аустроугарској и понудио је да га на престолу наследи неко од потомака династије Обреновића по женској линији који су живели у Аустроугарској, уз благослов аустроугарског монарха, наравно.

Овоме се снажно успротивила Русија, а ни српски народ није био задовољан краљевим пружањем руке једној католичкој земљи. Финансијско стање у земљи било је изузетно лоше, што је резулатирало масовним демонстрацијама широм Краљевине само двадесет дана након састављања овог документа (23. 3). Два дана након демонстрација (25. 3), Александар је извршио државни удар – укинуо је Устав из 1901. године, распустио Сенат и Народну Скупштину. Овакве турбуленције у врху државе нису могле проћи некажњено – у ноћи 28/29. 5. 1903, група официра извела је преврат, убила краља Александра и краљицу Драгу, а на престо Србије, довела је Петра Карађорђевића.

Када се сада, у контексту ових догађаја на социјално-економском плану у Србији и спољнополитичком плану у односима са европским силама, погледа овај документ, састављен само два месеца пре државног удара, онда и не чуди недостатак новца у каси стопањске црквене општине.

93 Несређена архива стопањске цркве, документ број 16.

Занимљиво је да су црквени рачуни општине стопањске прегледани у Медвеђи. Овај документ открива нам још низ корисних и драгоцених података. На основу овог извештаја жичком Духовном суду, видимо да се из буџета сваке црквене општине понаособ издвајао новац за низ потреба. На првом месту јесте епархијски буџет – заједничка каса свих црквених општина једне епархије[94]. Епархијски буџет коришћен је за низ ствари као што су штампање црквених календара, различитих гласила Српске православне цркве, помагање сирочићима и удовицима преминулих епархијских свештеника и слично.

Поред новца за епархијски буџет, свака црквена општина из касе је издвајала новац и за стручне теолошке часописе. У питању су „Весник српске цркве“ и „Богословски гласник“. Први број „Гласника“ изашао је 1902. године. Био је то први озбиљни теолошки журнал који је пре Првог светског рата окупљао наше најзанчајније богослове који су образовање стицали на престижним европским (и руским универзитетима). Часопис је излазио све до 1914. године[95].

Док „Богословски гласник“ није обнављао свој рад после Првог светског рата, „Весник српске цркве“ наставиће да излази поново од 1921. Наиме, 1887. упућен је позив свим свешетницима Краљевине Србије да се претплате на нов часопис. У питању је био управо „Весник српске цркве“. Први број овог часописа објављен је 1890. године, а часопис ће излазити све до 1914. године. Од 1921, па све до 1933. године, овај лист излази поново. Издавач и власник овог листа било је Свештеничко удружење, са центром у Београду[96].

И часопис „Народно здравље“ био је купован средствима издвајаним из стопањске црквене касе. Овај часопис почео је да излази 1881. године, први уредник му је био др Владан Ђорђевић (оснивач српског Црвеног крста), издавач Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела, а штампан је у Београду у Краљевској српској државној штампарији. Године 1885, часопис престаје да излази, али већ 1896. Милан Јовановић Батут (који му је дуго година био уредник) обнавља рад овог часописа, овога пута под називом „Народно здравље: лекарске поуке народу“. Под овим именом, часопис ће излазити све до 1914. године, када му је уредник био Јован Данић[97].

Поред свих ових издатака, стопањска црквена општина, као и остале црквене општине у тадашњој Краљевини, издвајале су и десети део новца за порез (десетину). Тадашњи сремски архијерејски намесник, Радослав С. Лазаревић је, прегледајући црквене књиге стопањске црквене општине, израчунао да у готовом новцу црква има само 1.90 динара, те да се, од те суме, нема шта одузети ни за какав издатак. Занимљиве су речи којима свешетник Лазаревић описује стање у црквеној каси: „*исувише страшно и чудно*“[98]. Речи „исувише страшно“ потпуно одговарају стварности, али нас занима реч „чудно“. Очигледно је да није било овако лоше стање баш у свим црквама Трстеничког среза, јер иначе би архијерејски намесник рекао: „Исувише страшно *али не и* чудно“.

Ваља на овом месту напоменути да је још 1902. године остарели стопањски свештеник Мина Дуњић узео себи за капелана будућег стопањског пароха Аврама

94 Несређена архива стопањске цркве, документ број 16.
95 http://spc.rs/sr/nenad_idrizovitsh_bibliografija_chasopisa_bogoslovski_glasnik_19021914 (26. 1. 2012).
96http://www.scribd.com/doc/59998405/Istorija-Srpske-Pravoslavne-Crkve-III-Dr-Djoko-Slijepcevic (26. 1. 2012).
97 http://www.lks.org.rs/content/cid106/istorija (26. 1. 2012).
98 Несређена архива стопањске цркве, документ број 16.

Миљковића[99]. Један остарели свештеник и један млади капелан тешко да су се могли носити са изазовима тог времена кризе, преврата и смењивања династија.

Ово је последњи сачувани документ из периода чинодејствовања Мине Дуњића. Службу пароха у потпуности је преузео његов унук Аврам Миљковић 1907. године. Нажалост, најмлађи документ из периода службовања пароха Миљковића је из 1915. године, те немамо податке о првим годинама рада овог новог стопањског свештеника. Оволики јаз (1903–1915) у црквеним документима можемо само да правдамо балканским ратовима (1912. и 1913) и Првим светским ратом (1914–1918), када је заиста део црквене архиве уништен, о чему је сачуван запис[100]. У прилог овој тези, говори податак да је и сам стопањски свештеник Аврам Миљковић био у заробљеништву, те да је стопањска црквена општина била без пастира неколико година, током којих се расејала црквена архива, црквена паства и црквена имовина.

Извори

Несређена архива стопањске цркве, документ број 5.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 6.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 7.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 11.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 13.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 14.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 16.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 20.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 21.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 22.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 23.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 24.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 40.
Несређена архива стопањске цркве, документ број 43.
Дневник касе цркве стопањске (октобар 1872 – новембар 1873)

Литература

Вучићевић И., Новаковић С., Кованја и ковнице нашег новца 1868–1938, Нумизматичар 8, Београд 1985, 91-101.

Група аутора, Историја српског народа VI-1, Београд 1994.

Група аутора, Сто година храма Свете Тројице у Трстенику 1900–2000, Трстеник 2001.

Живановић Ж., Стопања – од ветрометине до благостања, Стопања 2006.

Живановић Ж., Стопања II – родослови, Трстеник 2009.

Караџић В. С., Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем рјечима, Беч 1852.

Клајн И., Шипка М., Велики речник страних речи и израза, Нови Сад 2006.

99 Ж. Живановић, *Стопања*, 254-256.
100 Несређена архива стопањске цркве, документ број 2.

Николић С., Старословенски језик I, Београд 1987.
Симоновић С., Енциклопедија Крушевца и околине, Крушевац 2011.
Стојић М., Бресно Поље, Београд 2009.
Шематизам одликованих лица у Краљевини Србији од 1865. до краја 1894. године, Београд 1895.
Шематизам одликованих лица нашим и страним орденима у Краљевини Србији од 1895. до краја 1899. године, Београд 1900.

Jelena Špirić

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE CHURCH OF STOPANJA

In the present article the author analyzes 14 preserved manuscripts from the church in Stopanja in the 19th century. Transcription was done to the each of the manuscripts as well as the linguistic analyze of the texts that underlines some of the specificities of the Church Slavonic. The commentaries of the manuscripts incorporate a short view to the political situation in the Kingdom of Serbia in the period 1872-1903, in order to enlighten the regular life of a small parish in the vicinity of Krushevac.

Key words: Stopanja, church, manuscripts, priest.